

III. МИСТЕЦЬКІ СТУДУЇ

ПЕЙЗАЖ У МАЛЯРСТВІ ЗАКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ІСТОРІОГРАФІЯ

(За матеріалами періодичних видань)

УДК 7.047(477.87) “19”

Ігор СІКСАЙ,

аспірант ЛНАМ, м. Мукачево, Україна

Анотація. У статті подається короткий історіографічний огляд періодичних видань, де досліджується пейзаж у творчості художників Закарпаття другої половини ХХ ст., аналізується роль мистецьких процесів у еволюції образної морфології пейзажу, а також домінуючі стилістичні напрямки й течії у малярських зображеннях пейзажу.

Ключові слова: пейзаж, періодика, дослідження.

Кардинальні зміни в суспільстві, культурі та самому мистецтві останніх десятиріч висунули необхідність переоцінки художнього досвіду. В цьому плані особливу увагу привертає мистецтво другої половини ХХ ст., чи не найменш досліджене в Україні. Складність його інтерпретації пов'язана зі своєрідністю художніх явищ цього періоду, їхньою відмінністю від європейської моделі мистецького розвитку, не розробленістю у вітчизняному мистецтвознавстві підходів до їх аналізу.

В історії України цей період визначений важливими соціально-політичними зрушеннями. Саме у другій половині ХХ століття відбулося остаточне об'єднання українських земель в єдиному територіально-адміністративному просторі (приєднання 1946 р. Закарпаття до УРСР). По суті, саме з цього часу українське мистецтво почало розвиватися в єдиному і суспільно-культурному контексті.

Розвиваючись в умовах радянського державного устрою, закарпатське мистецтво не могло не відчувати на собі його політико-ідеологічний тиск, що не тільки на довгі роки відокремив його від загальносвітових художніх процесів, а й суттєво вплинув на еволюцію традицій, перекреслюючи одні, ідеологічно «спрямовуючи» інші, надаючи третім певного політичного забарвлення.

Сталінська політика «випаленої землі» проросла в мистецтві поколіннями пристосуванців. Мистецький вододіл відокремив завзятих прислужників влади від тих першокласних митців, які писали вождів, а дбаючи про свою честь, працювали в жанрах пейзажу, натюрморту. Вільний від соціального навантаження жанр пейзажу дав можливість митцям проявляти індивідуальність та втілювати душевний стан через сприйняття природи.

Дослідження пейзажу як типу зображення в образотворчому мистецтві за своєю образною специфікою займає одне з чільних місць у сенсі відображення основної онтологічної проблеми: відношення людини до світу. Аналіз художнього образу краєвиду, зважаючи на очевидну значущість стафажних елементів пейзажу в зображеннях будь-якого сюжетного наповнення, дає змогу зрозуміти головну онтологічну проблему не тільки в пейзажі, але й у композиціях інших жанрових типів та різновидів.

Актуальною та недослідженою в українській мистецтвознавчій науці запишається проблема традиції зображення пейзажу в західноукраїнському малярстві, оскільки наукові інтерпретації художнього образу пейзажу виконані в умовах ідеологічного диктату. Тільки недавно став можливий доступ до деяких моментів творчого життя митців. Цей факт уточнює актуальність роботи, в межах якої виокремлено та проаналізовано коло наукових мистецтвознавчих та культурологічних досліджень в періодичних виданнях, в яких певною мірою автори торкаються питань традиції та інновації художньої мови пейзажу Закарпаття визначеного часового періоду.

Мета роботи полягає в аналізі стану наукової розробки теми, уточненню характеру джерельної бази дослідження.

Важливість періодики як історичного джерела давно не викликає сумніву. За радянських часів дослідники неодноразово підкреслювали, що преса є «комплексним джерелом», «сховищем» інших видів джерел [1].

З огляду на завдання, поставлені у дослідженні, звернено увагу на східноєвропейські історичні та культурні проблеми ХХ ст., які досі подавались тенденційно. Опрацьовано дотичні до теми праці, що стосуються процесів державотворення, зокрема в Західній Україні 40-90-х рр. ХХ ст. – це праці закарпатських дослідників (Ю. Шкробинець, М. Болдижар, В. Приходько, І. Небесник).

Вагоме значення для дослідження має аналіз мистецтвознавчої літератури, де загалом розкриваються мистецькі процеси, які відбувались в європейському та українському мистецтві ХХ ст. Усе це дозволило з'ясувати, в контексті яких історичних і культурно-мистецьких процесів формувалась спільні художні особливості зображень пейзажу в творчості митців Закарпаття. (К. Шпакова, Н. Яворская, Л. Владич, Г. Портнев, П. Говдя, В. Афанасьєв В. Цюпко, О. Годенко, Ю. Синькевич, О. Федорук).

З 1945-х рр. художники не залишаються поза увагою художньої критики, часом викликаючи її захоплення, а згодом і різкі випадки з приводу тієї чи іншої невідповідності новій радянській ідеології. З кінця 1940-х на терені колишнього СРСР художня критика помітно активізується, дорікаючи в невідповідності ідеології пролетаріату, формалізмі. У значній мірі, це зумовлено прискіпливою увагою радянської влади до образотворчого мистецтва, яке вважалось одним з ідеологічних засобів впливу (В. Руденко, А. Попов, М. Сидоряк, В. Шандор та ін.) [2, 3, 4, 5].

Перші спроби систематизації доробку закарпатських художників належать переважно місцевим дослідникам і критикам, котрі висвітлювали художні виставки, що відбулися за період 1945-1960 рр., зокрема В. Балла, Ю. Андор, А. Борецький, А. Ганевський, Н. Знаменська та ін. Проте, запропонований згаданими авторами аналіз розвитку малярства у Закарпатті в ХХ ст. досить однобокий, не позбавлений упереджених оцінок творчості митців. Вони прагнули автоматично перевести доробок місцевих малярів до надбання виключно радянської культури, незважаючи на строкату мозаїку культурного життя Закарпаття першої половини ХХ ст.

Деякі з фрагментів історії традиції зображення пейзажу в малярстві Закарпаття були висвітлені в низці пізніших статей закарпатських дослідників І. Ільченко, О. Шеремет, Ю. Сташко [6, 7, 8].

Не стояли осторонь дослідження проблем мистецтва Закарпаття ХХ ст. львівські і київські вчені. Окремі його аспекти почали досліджуватись в українській історіографії наприкінці 50-х рр. у публікаціях Г. Островського, П. Говдя, В. Курильцева З. Фотеля, А. Замошкіна, В. Касіяна, І. Катрушенко, С. Чехович, В. Павлова та інших вчених. Більшості згаданих праць притаманний комплексний підхід, у якому, проте,

виявлення типологічних особливостей регіонального малярського осередку було другорядним компонентом досліджень. Одним із перших виділив досягнення закарпатського пейзажного малярства другої половини ХХ ст. як оригінального мистецького явища Г. Островський (1958, 1963, 1966, 1982) [9, 10, 11, 12]. З-поміж названих вчених, до питань еволюції художнього стилю зверталися В. Павлов (1964, 1966) [13, 14] та Ю. Шкробинець (1965) [15].

Із накопиченням фактологічного матеріалу з'явилися оглядові праці О. Буткевич і О. Чернеги-Балли, присвячені пейзажному жанру. Але згадані праці залишилися на рівні констатації видимих ознак, не пропонуючи заглиблення у естетико-художню сутність шляхів розвитку українського пейзажу.

Дослідження здобутків пейзажного малярства в українській історіографії продовжилось у працях Н. Жиденко, В. Мартиненко, Н. Ференц, Н. Чепурна, А. Близнюк, Г. Горват. Надмірно акцентуючи благотворний вплив радянських художніх новацій, згадані джерела подекуди залишали поза увагою регіональні особливості жанру.

Слід згадати також статті І. Катрушенко і П. Панч [16, 17], що дають оцінку новому поколінню митців, представники якого багато в чому визначили подальший розвиток художнього процесу упродовж кількох наступних десятиріч.

Відома дослідниця закарпатського художнього осередку О. Чернега-Балла (1965, 1971) [18, 19], висвітлюючи провідні тенденції розвитку пейзажу в Закарпатті впродовж ХХ ст., не уникнула деяких стереотипів у оцінці національних українських традицій пейзажу.

У період 70-80 рр. зацікавлення науковців пейзажем у творчості художників Закарпаття відчутно посилилося. В ряді статей згадується про зміни, що відбуваються в образно-пластичних тенденціях, також було введено в науковий обіг мало знані імена українських художників, що працювали на Закарпатті (О. Журавель, О. Федорук) [20, 21].

Вивченню авторських особливостей художньої мови окремих визначних пейзажистів другої половини ХХ ст. присвячені дослідження у московських журналах «Искусство» і «Юный художник».

Упродовж 80-х років критиці піддавалася не тільки творчість молодих художників, але й відомих членів Спілки художників України в Закарпатті. Так, Г. Островський у статті

«Справжнє мистецтво і подробиці» (1986), виділяє певні ознаки профанації пейзажного живопису, цю тенденцію в мистецтві автор називає «пейзажним виробництвом».

Поза об'єктом опинився важливий історичний період – 60-80-х рр., коли мистецьке життя Закарпаття набуло форм духовної відлиги.

Під впливом цензури, а також відчутним пресом ідеологічних стереотипів тогочасна періодика не дозволила відтворити динаміку мистецьких процесів, що відбувались у Закарпатті в другій половині ХХ ст., а також окреслити межі поняття «закарпатської традиції малювання пейзажу».

Новий, аналітичний погляд на проблеми існування мистецтва в умовах радянської влади демонструють дослідження кінця ХХ – початку ХХІ ст. Особливий інтерес представляють праці українських авторів, які досліджують природу мистецьких явищ Закарпаття (О. Федорук, І. Небесник, В. Мишанич, Н. Велігоцька, О. Гаврош). Досліджуючи еволюцію закарпатської графіки, І. Небесник (молодший) відзначає важливу роль цього періоду в розвитку мистецької культури в ряді статей (2006, 2007, 2008, 2009).

У 90-х роках з'явилися, зокрема, праці працівників Закарпатського художнього музею О. Приходько, Г. Рижової та Л. Біксей. Зібравши і узагальнивши чималий фактичний матеріал, згадані автори, проте, не окреслили домінуючі стилістичні напрямки й течії у малярських зображеннях пейзажу.

У цілому ж аналіз періодичних джерел дозволив зробити висновок про недостатню кількість ґрунтовних наукових праць, які висвітлюють еволюцію розвитку пейзажу у малярстві Закарпаття другої половини ХХ ст. Надзвичайна активність, властива художникам у цей період, не знайшла наукової оцінки у працях істориків, критиків і теоретиків культури та мистецтва.

Мистецтвознавчі дослідження, що стосуються безпосередньо пейзажу в малярстві Закарпаття є поверхневими, а комплексне висвітлення традицій та інновацій художньої мови пейзажу відсутнє взагалі.

Не применшуючи доробку попередників, все ж необхідно розширити рамки даної теми, вивчаючи власне проблему співіснування стилів і напрямів у творах кількох поколінь закарпатських пейзажистів, вводячи в науковий обіг невідомі раніше твори.

Якими б не були значними й важливими досягнення закарпатських живописців в інших галузях, пейзаж був і залишається головним – і в кількісному, і в якісному відношеннях – жанром. Перераховувати усіх пейзажистів – це значить подати чи не повний список закарпатських художників, навічно закоханих у природу рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Джитрієнко М. Ф.* Більшовицька преса України (1917-1918 рр.) як історичне джерело. [«комплексним джерелом», «сховищем» інших видів джерел]: моногр. / М. Ф. Джитрієнко. – К., 1967. – 232 с.
2. *Руденко В.* Зачарований життям / В. Руденко // Карпатська Муза. – 1965. – № 5
3. *Попов А. О.* О юбилейной выставке художников / А. О. Попов // Советское Закарпатье. – 1957. – 7 августа. – № 185
4. *Сидоряк М.* Оглядаючи ювілейну виставку художників... / М. Сидоряк. // Закарпатська правда. – 1957. – 31 липня. – № 179
5. *Шандор В.* Под благотворным влиянием русского изобразительного искусства / В. Шандор // Советское Закарпатье. – 1953. – 9 апреля. – № 84.
6. *Ільченко І.* Сонячна палітра / І. Ільченко // Ленінська молодь. – 1963. – 21 квітня. – № 68
7. *Шеремет О.* Співець Закарпаття / О. Шеремет // Радянська культура. – 1962. – 25 лютого. – № 274
8. *Сташко Ю.* На художественной выставке / Ю. Сташко // Советское Закарпатье. – 1959. – 3 ноября. – № 156
9. *Островський Г.* Талановитий колорит / Г. Островський // Вільна Україна. – 1958. – 4 червня. – № 293
10. *Островський Г.* Из истории искусства Закарпаття / Г. Островський // Искусство. – 1963. – № 2
11. *Островський Г.* Художники Закарпаття / Г. Островський // Искусство. – 1966. – № 5
12. *Островський Г.* Закарпатський художник / Г. Островський // Україна. – 1982. – № 37
13. *Цельтнер В.* Художники Закарпаття / В. Цельтнер // Творчество. – 1964. – № 11.
14. *Павлов В.* Троянди Закарпаття / В. Павлов // Культура і життя. – 1966. – 6 березня. – № 356
15. *Шкробинец Ю.* Искусство служит народу / Ю. Шкробинец // Закарпатская правда. – 1965. – 26 сентября. – № 241
16. *Катрушенко І.* Виставка творів закарпатського художника / І. Катрушенко // Радянське мистецтво. – 1954. – 27 жовтня. – № 169

17. Панч П. Художники рідної землі / П. Панч // Україна. – 1945. – № 7–8
18. Чернега-Балла Е. Народний художник / Е. Чернега-Балла // Закарпатская правда. – 1971. – 2 октября. – № 854
19. Чернега Е. Яркий талант / Е. Чернега // Закарпатская правда. – 1965. – 19 сентября. – № 238
20. Журавель О. Співці рідного краю / О. Журавель // Образотворче мистецтво – 1979. – № 2
21. Федорук О. Закарпатські художники: Традиції, втрати, надії / О. Федорук // Образотворче мистецтво. – 1987. – № 4

**LANDSCAPE PAINTING IN TRANSCARPATHIA IN THE SECOND
HALF OF THE 20TH CENTURY. HISTORIOGRAPHY
(with reference to periodicals)**

Ihor SIKSAJ

*Ph. D. student, Lviv National Academy of Arts,
Mukachevo, Ukraine*

Annotation. *The article gives a short review of the periodical editions studying the landscape painting in Transcarpathia in the second half of the 20th century and analyzing the role of artistic processes in the graphic morphology of the landscape and the predominant stylistic trends and tendencies in the landscape representations.*

Key words: *landscape, periodicals, review.*